

УДК 37.013:39]-053.6

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ВІДРОДЖЕННЯ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ

Аліна Лукановська

*Кам'янець-Подільський національний університет
вул. Огієнка, 61, 32300 Кам'янець-Подільський, Україна*

Відродження українських народних традицій розглянуто через організацію декоративно-ужиткової діяльності підлітків. Розвиток творчого потенціалу залежить від того, наскільки системно й цілеспрямовано організовано роботу шкіл і дотичних до них виховних установ.

Ключові слова: декоративно-ужиткова діяльність, творчість, підлітки, відродження народних традицій.

Педагоги України упродовж другої половини ХХ ст. багато зробили для формування творчого потенціалу підлітків, використовуючи різні форми організації трудової діяльності. Особливе піднесення у розвитку творчих здібностей і нахилів школярів простежувалось у роки перебудови та відродження української державності. Активізувалась увага до національних джерел прекрасного, народних традицій. Постало питання про гармонійне поєднання старих і нових сюжетів, підходів. Адже народна культура, мистецтво, спираючись на давнє, спрямовані в майбутнє.

Становлення системи шкільного виховання у її загальних рисах, спрямованої на розвиток творчих обдарувань підлітків, що знаходять свій вияв у виробленні власного продукту, відбувалося складно, відповідно до об'єктивних чинників, які сприяли цій справі або гальмували її.

Педагоги у підходах до трудового навчання змістили акценти із суто виробничо-нормативного процесу до особистісно-творчої діяльності підлітків, спрямованої на розвиток їхніх задатків та обдарувань.

Організація декоративно-ужиткової творчості будується на принципах свідомості й активності, зв'язку навчання з життям. Підлітки виконують ескізи оздоблення найхарактерніших предметів побуту і житла в традиційному стилі, що сприяє самостійному використанню різновидів художніх технік народного мистецтва. Тісне спілкування з природою, фольклор в усіх його жанрах і видах, музика – це тло і неодмінна передумова успішної діяльності дитини в будь-якому напрямі народного мистецтва. Організація декоративно-ужиткової діяльності підлітків починається з підготовки до сприймання образного змісту оригіналів народного мистецтва.

І все ж підлітки ще не мають власного життєвого досвіду, їм бракує сміливості в самостійних діях. З огляду на це для них велике значення має взірєць, підхід до творчості народного майстра, його світобачення, розуміння гармонії, пріоритети.

Педагоги Поділля велику увагу приділяють навчанню декоративно-прикладному мистецтву на зразках місцевих творців та визнаних майстрів. С. Сабадаш, учитель-методист НВК № 16 м. Кам'янця-Подільського, вміло використовує арсенал впливів з метою етнізації молодого покоління, яку розглядає як неодмінну складову творчого розвитку людини. Зокрема, підлітки-вишивальниці вчаться працювати з кольорами і стилями Поділля (домінування чорного кольору та геометричний орнамент). Її вихованці-хлопчики на заняттях оволодівають секретами поширених у цьому краї бондарства і бочкарства, формують уміння з дубових, березових та липових клепок майструвати справжні витвори мистецтва, що мають практичне призначення. Учителька послуговується взірцями музейних експозицій, фондів, збірками відомих поціновувачів народного мистецтва краю. С. Сабадаш заняття з декоративно-ужиткового мистецтва проводить з використанням колекції подільської вишивки Ю. Сіцінського.

Нині відроджується відоме в Україні клаптикове шиття. Залучаючи учнів до вишивання, педагоги рекомендують використовувати шаблони, інструкційні картки, на яких є графічне зображення з цифровим позначенням, зразки візерунків, фотографії, ілюстрації з журналів, готові вироби, демонстрації слайдів, кінофрагментів. Адже вишивання – не лише красива техніка виконання швів, а й уміння скласти або вибрати композицію, дібрати кольори. Заохоченню самостійного складання візерунка вони віддають перевагу перед “зніманням” із зразка, запозиченням. Учителі беруть до уваги регіональні особливості щодо характерних композицій, мотивів, традиційного орнаменту. Для подолання ремісничого підходу в декоративно-ужитковій діяльності педагоги практикують демонстрацію готових виробів народних майстрів, вивчення принципів творення художніх образів, формування уміння передавати зміст через художній образ, узгоджувати художню форму з технологічними способами обробки.

На Дніпропетровщині традиційним є розписування житла. Розпис можна знайти майже на всіх елементах предметно-просторового середовища традиційного українського житла. Своєрідним барвистим розписом славиться село Петриківка. Розписом прикрашають посуд, панно, скриньки, дощечки. Сюжет – дивовижні квіти і птахи. Високому мистецтву розпису тут сприяли природні умови – наявність кольорових глин, рослинних барвників, розкішної природи – взірця для поетичного відтворення, а ще безмежний степовий простір, тепле й світле небо, пісня, дума, казка, що сприяє розвитку

уяви. Найпоширеніший мотив – фантастичний птах з яскравим пір'ям, пишні трави, “кучер явки”, “цибульки” [1, с. 61–63].

Сьогодні на основі Петриківського художнього осередку створено промисловий комплекс. Спеціальний заклад готує майстрів-художників. Випускники цього закладу набувають професійних умінь та навичок, майстерності в обробці певного матеріалу. Але професійні уміння й навички – лише технічний бік художньої творчості. Художня обдарованість, окрім них, містить у своїй структурі художньо-творчу уяву та морально-естетичну позицію. Тому педагоги цього регіону ставлять за мету розвинути в підлітках саме ці компоненти. Вони вчать дітей сприймати світ з естетичних позицій, розвивати творчу уяву, своє бачення теми, а художні здібності дітей є тим апаратом, завдяки якому майбутній художник може адекватно відобразити в матеріалі свій задум.

Перші кроки підлітків в освоєнні техніки петриківського розпису полягають у набутті вмінь готувати матеріал (розводити фарбу з основою, робити пензлики з котячої шерсті, ґрунтувати поверхню виробу під розпис) та прийомів роботи пензликами, набутті «впевненого мазка». Оптимальним є варіант, коли підлітки вчать у майстра. Дітей навчають прийомам декоративної техніки, орієнтуючись на визнаних у світі майстрів петриківського розпису (Т. Пати, М. Білоконь, І. Панка та ін.), намагаються відтворити ті форми, кольори, які бачать у їхніх творах.

Іншим видом залучення підлітків до творчості є заняття з конструювання й моделювання одягу, зокрема народної ноші та сучасного (з елементами народних стилів, кроїв, орнаментики). Саме в цій діяльності найбільшою мірою виявляється найхарактерніша ознака народного декоративно-ужиткового мистецтва, де практична мета зливається з художньо-естетичним розв'язком: “Усе, до чого торкалися руки народних майстрів, перетворювало буденне в явище мистецтва. Предмет набував форму, зручну й найбільш доцільну в своєму прямому призначенні й водночас художньо виражену, образну та естетично цінну” [3, с. 45].

Підлітки, особливо дівчатка, виразно демонструють свій інтерес до зовнішнього вигляду людини, зокрема до її одягу. Дуже важливо у цей період показати їм справжні зразки красивого в одязі, сформовані відповідно до народного, національного ідеалу краси. А ще важливіше – дати можливість творити, розвивати свій естетичний смак та стиль, власний почерк під час створення одягу. У процесі конструювання, пошиття та оздоблення одягу дівчинка повинна знати, що одяг має підкреслювати індивідуальність в людині. І саме її винахідливість, її творчість посприяють цьому. Створюючи зразки одягу, як і будь-якої ужиткової, витриманої в певних естетичних вимірах речі, підліток виявляє неодмінні в усякій творчості особистісні риси.

У роботі з підлітками педагоги створюють умови, щоб художньо-конструкторська діяльність розкривала перспективи для комплексного розвитку їхнього творчого потенціалу. Вони беруть до уваги психологічні й педагогічні аспекти творчої діяльності, зміст художньо-конструкторської діяльності, критерії оцінювання, міру застосування традиційно-народних підходів, забезпечуючи цим умови для розвитку творчих здібностей особистості.

Низький рівень власних художньо-естетичних позицій індивіда, засилля масової культури тощо, що впливають на уніфікацію зовнішнього вигляду людини тощо, “оголюють” найважливіші суперечності суспільства між нагальною потребою суспільства в творчо сформованих громадянах і зниженням рівня творчих здібностей індивідів, про що свідчать результати досліджень [4].

У цьому сенсі художньо-конструкторську діяльність дівчаток-підлітків, що пов’язана з художнім проектуванням, конструюванням і технічним моделюванням, педагоги використовують для усунення зазначеної суперечності. Вони намагаються довести до учнів ідею, що творчість – це антипод наслідування, вона характеризується пошуком і досягненням новизни, неповторністю результатів або методів розв’язання проблеми. Педагоги використовують наявні засоби, щоб досягти цілей, спрямованих на розвиток творчого потенціалу школярів.

Педагоги звертаються до традицій, до принципів природовідповідності, культуровідповідності. У народній традиції під час пошиття одягу, його оздоблення беруть до уваги крій, орнамент, кольорову гаму прикрас та й самих форм залежно від того, кому він призначається. Зокрема, крій дитячої сорочки як для хлопчиків, так і дівчаток, відрізнявся від крою сорочки для юнаків та дівчат. Вони різняться також орнаментом, який в одязі дітей набагато скромніший, ніж в одязі молоді, відповідно орнамент молодіжного одягу скромніший порівняно з орнаментом одягу дорослих чоловіків і жінок.

Заняття художньо-конструкторською діяльністю не тільки формують творчий потенціал і розвивають творчі здібності, але й викликають моральне задоволення, естетичну насолоду, радість творчості. Краса одягу сприяє розвитку смаку. З цього виходять педагоги в Кривому Розі, які розробили і продовжують удосконалювати свою систему розвитку творчого потенціалу підлітків шляхом конструювання та пошиття народної ноші та сучасного модного одягу з елементами народного. З цією метою вони забезпечують підлітків вартісними зразками народної ноші, орнаментики, зарисовками, фотознімками. Діти відвідують красознавчі музеї, в таких школах на належному рівні викладають українознавчі дисципліни, що сприяє виробленню в учнів відчуття народного колориту, стилю. Пройшовши через пошук досконалих форм одягу й елементарних навичок його виготовлення в підлітковому

віці, школярки продовжують займатись цим видом ужитково-декоративного мистецтва в старших класах, а для багатьох це заняття стає професією.

У моделюванні народної ноші або сучасної з використанням елементів традиційно-народної відбувається розвиток як спеціальних, так і творчих здібностей. Творчі здібності самі по собі не перетворюються в творчі результати. Щоб одержати результат, домогтися творчих звершень, необхідний “рушій”, або “приводний пас”, який запустив би механізм мислення. Необхідні бажання та воля, а також мотиваційна основа.

Творчі здібності – це органічна єдність високого рівня знань з природними задатками, індивідуальними особливостями, розвиненими, удосконаленими в процесі творчої діяльності, спрямованої на вияв особливостей кожного, на задоволення духовних, естетичних, моральних потреб особистості та суспільства. У процесі вирішення проблеми розвитку творчих здібностей вагоме значення має споживчо-мотиваційна сфера особистості. Стосовно проблеми розвитку творчого потенціалу через конструювання одягу можна відібрати головні потреби з ієрархії потреб, обґрунтованих А. Маслоу [2], які стимулюють творчі потуги підлітків у цій справі. Це потреба в спілкуванні, прихильності та коханні (сім’я, друзі, належність до групи); потреба в оцінці та повазі (престиж, статус, перевага, визнання, увага, гідність, розуміння); потреба в самовдосконаленні (успіх, бажання стати кимось, знайти собі застосування); потреба в знаннях і розумінні (допитливість, знання, осмислення довколишнього життя); потреби естетичні (краса, упорядкування, симетрія, системність, акуратність, гармонія). До цих складових ще слід додати практичну корисність, доцільність, яка завжди була наявна в традиційно-народній системі залучення індивідів до творення виробів ужитково-декоративного мистецтва.

Поліфункціональними можливостями для розвитку творчого потенціалу дітей вирізняються заняття ліплення з глини. По-перше, ліплення сприяє розвитку дрібної мускулатури кисті рук, оскільки глина формується під натиском пальців, вони відчувають опір глини і те мускульне зусилля, яке потрібно докласти, щоб перебороти цей опір. З огляду на це дітям, що ліплять, необхідно це відчуття дотику розвинути до такого стану, щоб пальці так відчували форму предмета, як його бачить око. Ця здатність потрібна митцеві у різних галузях, але особливо майбутньому скульпторові.

Значних успіхів і досвіду в ліпленні з глини набули на Поділлі, де з-поміж усіх видів ремесел чи не найдавнішим є гончарний промисел, оскільки тут великий запас гончарних глин. Гурткова робота підлітків з ліплення – найдоцільніша форма занять. Головна особливість роботи в гуртках – практична робота, якій відводиться найбільше часу. Добротний природний матеріал, великий вибір можливостей застосування його пластичності допомагає педагогам використовувати ліплення з глини для розвитку

творчого потенціалу дітей навіть з різними вадами. Т. Неристюк (Кам'янець-Подільський Центр реабілітації слабоворих дітей) розкриває педагогічні умови та методичні підходи, які вона реалізує в гуртковій роботі з дітьми. Вільне відвідування занять – головна умова. Суттєвою особливістю роботи є неоднорідність вікового складу гуртківців. Програми беруть до уваги вікові можливості й потреби учнів, підпорядковані принципам наступності навчання, ускладнення завдань, слідування в роботі від простого до складного, а також вимогу індивідуального підходу до дітей. Один із стимулів зацікавленості роботою – її корисність, адресність. Всі виготовлені учнями вироби знаходять своє практичне призначення. А для дитячих садків чи сусідських дітей підлітки виготовляють глиняні свистки традиційних форм.

У кабінеті, де відбуваються заняття гуртка, центральне місце посідає гончарний круг, виготовлений самими гуртківцями. Саме робота на ньому потребує максимальної концентрації уваги, координації рухів рук, потребує тонкого відчуття матеріалу. Крім того, в кабінеті є всі інші пристрої та засоби, якими традиційно користуються в гончарстві.

У роботі з глиною підлітки насамперед пізнають можливості матеріалу, засвоюють найпростіші прийоми роботи. Діти розкатують її, роблять кульки, циліндри, з яких, виконуючи найпростіші дії (натискання, розрізування, приплюскування), одержують зображення яблук, морквинок, грибів, паличок та ін.

Так закладаються основи художньої роботи з глиною. Далі завдання ускладнюються: ліплення за уявою, з натури, композиція, ліплення кільцевим способом, що розвиває в дітей окомір, закріплює навички роботи з глиною.

Ліплення з натури упорядковує дитячу “стихійність”, зосереджує увагу на поставленому завданні, дає змогу свідомо оволодіти навичками ліплення, вчить сприймати пластичні властивості предметів у цілому виді, сформувати відчуття форми, пропорцій, цілого й частини, навчитись визначати найбільш характерне в натурі.

Ліплення з пам'яті (іграшок, фігурок тварин, портретів друзів та ін.) формує власне ставлення до предмета, дає простір для фантазії, власного трактування та представлення предмета, пошуку власних композиційних елементів, сприяє розвитку зорової пам'яті.

Композиція сприяє розвитку в учнів творчої фантазії, вміння вибирати суттєве, а також логічного мислення, спостережливості, здатності усвідомлення. Тут широко використовують ігрові та побутові сюжети, казкові мотиви.

Декоративна робота вимагає поєднання художнього з практичним, форми з матеріалом, сприяє формуванню естетичного смаку, розвитку відчуття ритму (послідовного чергування різних елементів), зокрема стихійного відчуття ритму, властивого підліткові, відчуття простору, гармонії та ін.

Особливу увагу нині приділяють відтворенню українських народних традицій у виготовленні мистецьких та ужиткових речей. Для цього школярі

в комплексі повинні актуалізувати свої знання з народознавства, предметів художньо-естетичного циклу. Крім того, підлітків інформують про основні центри тих чи інших народних ремесел, мистецькі осередки. Зокрема, щодо виготовлення глиняної іграшки, то це такі центри, як Бубнівка, Гущинці на Вінниччині, м. Бар, с. Громи на Черкащині (де працює відомий майстер у цій галузі Купріян Маркович Нечипорук), школи народної глиняної іграшки на Івано-Франківщині, Львівщині, Волині.

У кожному регіоні України є свої “відправні точки”, завдяки яким до творчості залучаються сотні й тисячі школярів. Таким є село Гавареччина Золочівського району на Львівщині, здавна відоме своїм осередком чорного (димленого) гончарства. У 80–90 роках ХХ ст. цей промисел був піднятий з руїн завдяки тому, що кілька старих майстрів передали секрети своєї майстерності молоді, зумівши пробудити у підлітків інтерес до цього унікального виду гончарства. Тепер у творчому процесі з виготовлення й оздоблення чорної гаварецької кераміки задіяні представники різних поколінь. З початку 90-х років у Гавареччині діє дитячий художньо-гончарний цех, де заняття з учнями проводять народні майстри. Так продовжуються й розвиваються творчі традиції краю. Цьому посприяли науковці Інституту народознавства НАН України, Львівська Спілка художників, Фонд культури, молодіжна організація “Товариство Лева”, Львівське обласне управління освіти.

Розвиток творчого потенціалу підлітків певним чином залежить від того, наскільки системно й цілеспрямовано організована робота шкіл і дотичних до них виховних та інших установ. Зокрема, у деяких Львівських школах у 80–90-х роках були відкриті класи, що спеціалізуються на поглибленому вивченні народного мистецтва, художніх промислів, фольклору та народної культури. Зокрема, у СШ № 27 відкрито архітектурно-етнографічні класи, у СШ № 62 і 90 – театральні, у СШ № 2 і 6 – ткацького мистецтва. Багато цінного в досвіді естетичного виховання, вивчення і продовження традицій українських художніх промислів (вишивки, ткацтва, укладання герданів), прилучення школярів до творчості у СШ № 80 м. Львова. Під керівництвом вчителя-майстра народної творчості З. Краковецької підлітки здобувають необхідні знання, формують практичні уміння, поглиблюють їх в Музеї етнографії та художнього промислу при Інституті народознавства НАН України, проходять практику на Львівській фабриці народної творчості імені Лесі Українки. Завдяки погодженій діяльності цих трьох закладів народне мистецтво Львова та області поповнилось свіжими творчими силами. У селі Глиняни Перемишлянського р-ну Львівської області, яке здавна славилось килимарством, учні місцевої школи під керівництвом досвідчених майстрів у ці ж роки прилучились до відродження килимарського мистецтва. У багатьох школах цієї області

(Сколе, Славське, Червоноград, Івано-Франкове та ін.) підлітки під керівництвом досвідчених майстрів досконало вивчають специфіку народної вишивки. Яворівщина, що на Львівщині, є відомим центром різьбярства та оригінального розпису виробів з дерева, дитячих іграшок, візків. Тому в місцевих школах розпочата робота з вивчення художніх основ та технологій цього виду творчості. Велику методичну допомогу педагогам надають науковці Музею етнографії та художнього промислу м. Львова. Підлітки прилучаються до національної культури, стверджуються як особистості, відчувають свою значущість хоча б у цьому невеличкому спеціальному просторі. Творчість стає для них звичним і бажаним станом буття.

Досвід відчить, що найбільш успішно розвиваються творчі здібності школярів у тій галузі народного мистецтва, яка має глибокі традиції в конкретному регіоні, де наявні його визнані центри.

1. *Кучер О.* Художньо-творчий розвиток школярів у Малій академії народного мистецтва // Рідна школа. 2000. № 9. С. 61–63.
2. *Маслоу А. Г.* Самоактуалізація личности и образования / Пер. с англ. Г.А. Балла: Институт психологии АПН Украины и др. Киев, Донецк, 1994.
3. *Савченко Н. С.* Підготовка вчителя до формування естетичних орієнтацій молодших школярів на цінності народного мистецтва (в умовах позакласної діяльності). Дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2001.
4. *Шпак Л. М.* Розвиток творчих здібностей учнів основної загальноосвітньої школи з конструювання та моделювання одягу на уроках трудового навчання. Дис....канд.пед. наук: 13.00.02. Херсон, 1998.

THE ORGANIZATION OF TEENAGERS' DECORATIVE-APPLIED ACTIVITY BY MEANS OF THE FOLK TRADITIONS REVIVAL

Alina Lukanovs'ka

*Kamianets-Podils'ky National University
Ohiyenko Str. 61, UA-32300 Kamyanets-Podils'ky, Ukraine*

The article considers the revival of the Ukrainian folk traditions by means of organizing the teenagers' decorative-applied activity. The development of creative potential depends on how systemic and purposeful work of secondary schools and relative to them educational institutions is organized.

Key words: decorative-applied activity, creativity, teenagers, revival of folk traditions.

Стаття надійшла до редколегії 21.05.2007

Прийнята до друку 17.09.2007